

Patryk Zając

Katedra Języków i Kultur Afryki
Wydział Orientalistyczny
Uniwersytet Warszawski

Zastosowanie teorii metafory Lakoffa i Johnsona w paremiologicznych badaniach porównawczych na przykładzie przysłów w języku hausa i polskim

Wstęp

Przysłowia definiowane są jako jednostki tekstu, mające postać zdań o „dwu-stopniowym” znaczeniu¹. Te krótkie ludowe formy literackie o stałej formie i treści, kodyfikują wiedzę społeczną i stanowią zestaw porad życiowych, które modelują zbiorowe zachowania². Przekazywane za ich pomocą treści odzwierciedlają zasady etyczno-moralne i stanowią wyraz filozofii posługujących się nimi grup kulturowych. W porzekadłach ludu Hausa manifestuje się filozofia życiowa tej społeczności³. Te same cechy przypisać można przysłowiom w języku polskim.

Porównawcze badania paremiologiczne dostarczają najpełniejszych wniosków na temat sposobów konceptualizacji pojęć, gdy prowadzone są na materiale języków odległych od siebie geograficznie i kulturowo – takich, jak język hausa i polski. „Występowanie (...) przysłów o takim samym znaczeniu w kilku językach, nawet ze sobą niespokrewnionych, pozwala wysnuć tezę o uniwersalności zjawiska, uczucia, cechy, ich ponadpaństwowości, ponadnarodowości, natomiast różnica polega na sposobie wyrażania i ich opisania”⁴. Jednakże przysłowia są

1 K. Kłosińska, Słownik przysłów. Przysłownik, Poznań 2011, s. 10.

2 J. Bartmiński, *Językowe podstawy obrazu świata*, Lublin 1977, s. 160.

3 S. Piłaszewicz, *Historia literatur afrykańskich w językach rodzimych. Literatura hausa*, Warszawa 1983, s. 29.

4 K. Stanek, *Litość po turecku, czyli wzorzec kulturowy zawarty w języku* [referat konferencyjny na V Międzynarodowej Konferencji Edukacyjnej], 2009, w internecie: www.kms.polsl.pl/prv/

wytworami konkretnej kultury, a ich treść jest zrozumiała tylko w jej kontekście. W każdym języku odnaleźć można przysłowia mówiące o wartościach cenionych w danej kulturze, które nie są uznawane za aż tak ważne w innych lub stosunek do nich jest odmienny. Mając za podstawę zdefiniowany w taki sposób materiał do badań porównawczych, kluczowe staje się opracowanie efektywnej metodologii do ich przeprowadzenia.

Powstawanie przysłów jest w istocie procesem kognitywnym o metaforycznej naturze. Przysłowia interpretowane mogą być jako „martwe metafory” (ang. *dead metaphors*). Ich cechą szczególną jest fakt, że zostały one już odczytane w kontekście danej kultury, a ich znaczenie jest niezmiennie i silnie skorelowane z użytą do jego wyrażenia leksyką⁵. Te cechy sprawiają, że liczne przysłowia zawierają metafory pojęciowe w rozumieniu zaproponowanym przez Lakoffa i Johnsona⁶. Stosując teorię metafory pojęciowej do porównywania przysłów w dwóch językach uwzględnia się jednocześnie kryterium semantyczne i leksykalne. Taka metoda pozwala znaleźć w różnych językach przysłowia mniej lub bardziej do siebie podobne w oparciu o precyzyjnie określone i porównywalne elementy. Są nimi konstytutywne składniki metafory pojęciowej w postaci domeny źródłowej i docelowej. Pierwsza odnosi się do sposobu obrazowania, który wykreowany jest za pomocą odpowiednio dobranej leksyki. Druga natomiast jest tożsama z przekazem (znaczeniem) powiedzenia.

Należy zauważyć, że zbliżony sposób obrazowania, manifestujący się użyciem paralelnej leksyki, nie świadczy jeszcze o podobieństwie powiedzeń, rozumianym jako pokrywanie się domen docelowych i/lub źródłowych (ten sam przekaz i/lub paralelna leksyka) przysłów w dwóch językach. Warunkiem koniecznym, aby uznać przysłowia za podobne jest werbalizowanie przez nie, w różny sposób, podobnych sądów i spostrzeżeń, które należą do ich domeny docelowej. Zatem nadrzędną rolę ma porównywanie domen docelowych (znaczeń, przesłań) przysłów, a porównanie ich domen źródłowych (słownictwa, którym się posługują) ma znaczenie drugorzędne⁷. Pozwala to na wyróżnienie grup przysłów w dwóch (lub kilku) językach ze względu na ich podobieństwa i różnice semantyczno-leksykalne.

spnjo/referaty/stanek.pdf, [dostęp: 30.06.2018], s. 192.

5 G. Szpila, *Teaching Universal and Culture-Specific Concepts. A Case Study of English and Polish Proverbs*, „Prace Językoznawcze. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”, z. 121/2003, s. 318.

6 G. Lakoff, M. Johnson, *Metafory w naszym życiu*, przeł. Tomasz Krzeszowski, Warszawa 2011 [wydanie oryginalne: *Metaphors We Live By*, Chicago 1980].

7 Dotychczasowe próby zestawień przysłów hauszańskich i angielskich oparte były właśnie na kryterium semantycznym: A. K. Usman, *An Annotation of Selected Hausa Parallel Proverbs*, „Journal of Modern Education Review”, t. 4 nr 11/2014, s. 892 – 899.

Zakres badań

Przedmiotem niniejszej analizy są przysłowia w języku hausa⁸, które określa się rodzimym terminem *karin magana*, odnoszącym się do więcej niż jednego rodzaju środków językowych o trwałej formie i niedosłownym znaczeniu. Z punktu widzenia języka polskiego termin ten obejmuje przysłowia, aforyzmy, sentencje oraz maksymy. Jako najważniejszą cechę *karin magana*, która wyróżnia je spośród innych form, rodzimi użytkownicy języka hausa podają, że wymagają one od słuchacza interpretacji⁹ uwarunkowanej m.in. kontekstem kulturowym.

Przykłady przysłów hausańskich oraz opisy ich znaczeń zaczerpnięto ze zbiorów *Karin magana...* (1950)¹⁰, Kirk-Greene'a (1966)¹¹ i Yunusy (1977)¹² oraz słownika Abrahama (1962)¹³, a ich polskie odpowiedniki z leksykonów Adalberga (1889–94)¹⁴ i Kłosińskiej (2011)¹⁵. Posiłkowano się także słownikiem pod redakcją Żmigrodzkiego (2007)¹⁶.

Przysłowia niemetaforyczne

Zastosowana w niniejszym artykule metoda porównywania przysłów oparta jest na analizie zawartych w nich metafor. Jednakże istnieją także przysłowia nie-

Y. S. Saleh, *A Contrastive Analysis of English and Hausa Proverbs in Selected Texts*, Zaria 2014 [niepublikowana praca magisterska napisana w Department of Art and Social Science Education Ahmadu Bello University pod kierunkiem R. J. Daury, PhD].

8 Język hausa zaliczany jest do najważniejszych i najlepiej zbadanych języków Afryki. Należy do czadyjskiej gałęzi rodziny języków afroazjatyckich. Posługuje się nim ponad 63 mln osób, z czego dla 43 mln jest to język pierwszy (*Ethnologue*, w internecie: <https://www.ethnologue.com/language/hau> [dostęp: 15.06.2018]). Użytkownicy języka hausa zamieszkują przede wszystkim krainę historyczno-geograficzną Hausaland (hau. *ƙasar Hausa* 'kraj Hausa') obejmującą swym zasięgiem północne stany Nigerii i południe Nigru.

9 G. Furniss, *Poetry, Prose and Popular Culture in Hausa*, London 1996, s. 70 za: C. G. B. Gidley, *Karin Magana and Amanci as Features of Hausa Sayings*, „African Language Studies”, t. 15, 1974, s. 81–96.

10 Autor nieznany, *Karin magana „Iya magana ma da ranarsa!”* [Przysłowia. „Umiejętne wysławianie się przynosi szczęście”], Zaria 1950.

11 A.H.M. Kirk-Greene, *Hausa ba dabo ba ne* [Hausa nie jest czarną magią], Ibadan 1966.

12 Y. Yunusa, *Hausa a dunkule na ɗaya* [Hausa w pigułce, tom pierwszy], Kano 1977.

13 R. C. Abraham, *Dictionary of the Hausa Language*, London 1962.

14 S. Adalberg, *Księga przysłów, przypowieści i wyrażen przysłowiowych polskich*, Warszawa 1889–1894.

15 K. Kłosińska, op. cit.

16 P. Żmigrodzki (red.), *Wielki słownik języka polskiego*, Kraków 2007, w internecie: www.wsjp.pl [dostęp 30.06.2018].

metaforyczne¹⁷, czyli dosłowne, których przekaz wyrażony jest wprost. Nie oznacza to, że opracowana tutaj, na gruncie języków hausa i polskiego, metoda nie ma do nich zastosowania. Na użytek badań porównawczych można przyjąć, że są to powiedzenia, których domeny źródłowe i docelowe są takie same¹⁸. Zatem wciąż można poszukiwać wśród nich synonimicznych lub ekwiwalentnych semantycznie par według klucza leksykalnego i znaczeniowego, np. *Abokin barawo, barawo ne* ‘Przyjaciół złodzieja jest złodziejem’ jest synonimem polskiego *I ten złodziej, co kradnie, i ten, co złodziejowi drabinę trzyma*. Wspólną domeną obydwu przysłów jest PRZYJACIEL (POMOCNIK) ZŁODZIEJA JEST ZŁODZIEJEM¹⁹. Przysłowia niemetaforyczne, tak samo jak oparte na metaforach, można zaliczyć do jednej z trzech grup opisanych w dalszej części artykułu.

Przysłowia unikatowe

Do tej grupy zaliczone zostały przysłowia hausa nie mające swoich odpowiedników w języku polskim (autor nie był w stanie ich zidentyfikować w dostępnych źródłach). Posługują się one przeważnie „specyficznym kulturowo” (ang. *culture-specific*) słownictwem, a wyrażana przez nie treść nie jest kodowana przez przysłowia polskie lub jest sprzeczna z ich przekazem, np. przysłowie *Kanwa ba ta jiŋo a bakinsa* ‘Potaż nie rozplywa się w jego ustach’ oparte jest na metaforze GADATLIWOŚĆ TO NIEROZPUSZCZANIE POTAŻU W USTACH. Domeną źródłową w tym przypadku jest NIEROZPUSZCZANIE POTAŻU W USTACH, a docelową: GADATLIWOŚĆ. Tego powiedzenia używa się mówiąc o osobie, która ciągle mówi, papla, gada²⁰. Potaż jest wytwarzanym z popiołu drzewnego lub występującym naturalnie minerałem zawierającym związki potasu, stosowanym tradycyjnie przez Hausańczyków do celów kulinarnych i leczniczych. Przysłowie to opiera się na obserwacji, że potaż rozpuszcza się w ustach w ślinie. Jeśli ktoś ciągle mówi, ślina wysycha i potaż nie zmienia swojej postaci. W języku polskim istnieją, co prawda, przysłowia mówiące o gadatliwości, ale mają one inne znaczenia (domeny docelowe), np. wiążą tę cechę ze stereotypem dotyczącym zachowania kobiet: *Kapusty nie przesieka, baby nie przescheka; Niewiasta*

17 G. Szpila, op. cit., s. 319.

18 Ibidem.

19 Przysłowia niemetaforyczne, jak wcześniej wspomniano, cechuje pokrywanie się domen źródłowej i docelowej. Zapis metafory jest w takich przypadkach skrócony. Jego pełna postać, nazywająca oddzielnie obie domeny, byłaby powtórzeniem tego samego sformułowania i brzmiałaby: PRZYJACIEL (POMOCNIK) ZŁODZIEJA JEST ZŁODZIEJEM TO PRZYJACIEL (POMOCNIK) ZŁODZIEJA JEST ZŁODZIEJEM.

20 Y. Yunusa, op. cit., s. 30.

każda wielomówna. Niemniej jednak nie oznacza to, że tłumaczenie polskie jest możliwe w tym wypadku, jedynie poprzez dosłowne oddanie treści oryginału – ekwiwalentem powiedzenia *Kanwa ba ta jiko a bakinsa* ‘Potaż nie rozplywa się w jego ustach’ jest bowiem wyrażenie frazeologiczne *Gęba mu się nie zamyka*.

Polskie paremie wartościują MÓWIENIE negatywnie, np. *Mowa jest srebrem, a milczenie złotem* w przeciwieństwie do kultury Hausa, w której MÓWIENIE jest przeważnie wartościowane pozytywnie, co związane jest z bogatą tradycją literatury ustnej, np. *Magana jari ce* ‘Mówienie jest skarbem’²¹.

Innym przysłowiem z tej grupy jest *Raba arne da makami* dosł. ‘Oddziel poganina od broni’, czyli ‘Nie dawaj poganinowi broni’. Używa się go, gdy ktoś dostaje prezent, który wprawi go w konsternację²². Opisać je można za pomocą metafory DAWANIE ZASKAKUJĄCEGO PREZENTU TO DAWANIE BRONI POGANINOWI.

Biyan bukata ya fi cin riba dosł. ‘Zaspokajanie potrzeb jest lepsze niż zdobywanie zysku’ jest kolejnym powiedzeniem, które nie ma swojego ekwiwalentu w języku polskim. Nie zawiera ono metafory. Stanowi poradę życiową: należy na bieżąco zaspokajać doraźne potrzeby materialne. Dopiero, gdy się to zrobi można myśleć nad działaniami mającymi na celu powiększenie majątku. Jego domeny można określić jako ZASPOKOJENIE POTRZEB JEST WAŻNIEJSZE NIŻ ZYSK.

Przysłowia unikatowe są w języku hausa częste. Z punktu widzenia języka polskiego są to zatem przysłowia niepodobne.

Przysłowia podobne w języku hausa i polskim

Przysłowia są tekstami, które „formułują (...) sądy uogólniające”²³. Z tego powodu, mimo dystansu geograficznego dzielącego język hausa i polski, niezależnie od uwarunkowań kulturowych, istnieją bliskie odpowiedniki niektórych powiedzeń w obydwu językach. Fakt ten świadczy o postrzeganiu określonych zjawisk, sytuacji, ludzi, cech w podobny sposób zarówno przez Hausańczyków, jak i Polaków. Paralelne schematy myślowe są przejawem uniwersaliów semantycznych i konceptualnych, które dotyczą głównie zachowania człowieka w trudnych sytuacjach, poszukiwania pomocy u Boga, ogólnoludzkich doświadczeń życiowych,

21 Znajduje to swoje potwierdzenie w fakcie, że powiedzenie to jest tytułem najważniejszego zbioru opowieści kulturowych Hausa: A. Imam, *Magana jari ce* [Mówienie jest skarbem], Zaria 1937.

22 Ibidem, s. 40.

23 J. Bartmiński, op. cit., s. 160.

negatywnych zachowań (czynienie zła, kradzież), tradycyjnych zajęć (wykonywanych niezależnie od uwarunkowań kulturowych), takich jak rolnictwo i kowalstwo, stereotypów dotyczących osób danej płci oraz ułomnych fizycznie²⁴.

Podobieństwa porzekadeł hausańskich i polskich nie ograniczają się jednak jedynie do semantyki. Mają one także wiele wspólnych cech formalno-strukturalnych. Po pierwsze, zarówno paremie hausańskie, jak i polskie cechuje ogólnikowość wypowiedzi i zwięzłość treści oraz rytmiczność, a niekiedy także przybieranie rymowanej formy. Ponadto funkcjonują w zbliżony sposób w języku pisanym (np. jako nagłówki, tytuły artykułów w prasie itp.). Po drugie, struktura stylistyczno-metryczna przysłów hausańskich, podobnie jak polskich, opiera się na stałych jednostkach leksykalnych i gramatycznych²⁵. Te struktury językowe, będąc charakterystycznym sposobem formułowania myśli uniwersalnych, są często takie same w hausa i polskim niezależnie od różnic składni i gramatyki tych języków, np. ...*ya/ta*²⁶ *fi*... ‘być lepszym’, por. hausa *Karamin goro ya fi babban dutse* ‘Mały orzech kola **jest lepszy niż** duży kamień’ i polskie **Lepszy wróbel w rękę niż gołąb na dachu**, *in/inda*... ‘jeśli’ + imperatyw, por. hausa *In mutum ya fi ka gona, fi shi da sa taki* ‘**Jeśli** ktoś ma lepsze pole niż ty, **osiągnij** przewagę używając nawozu’ i polskie **Jeśli** chcesz pokoju, **gotuj się** do wojny.

Uwzględniając kryteria leksykalne i semantyczne ustalono, że w języku hausa i polskim istnieją pary podobnych do siebie (w różnym stopniu) przysłów zwanych dalej ekwiwalentnymi oraz synonimicznymi.

Przysłowia ekwiwalentne

Przysłowia są przede wszystkim wytworami jednej kultury, co potwierdzone jest faktem funkcjonowania słów kluczy kultury²⁷ jako eksponentów ich domen źródłowych²⁸, podczas gdy ich znaczenia odnoszą się do domen docelowych, niezależnych od różnic językowych. Stąd też w dwóch językach istnieją przysłowia odwołujące się do innych domen źródłowych, ale tych samych domen docelowych, czyli wyrażające tę samą myśl przy pomocy innych środków leksykalnych. Takie pary przysłów nazywane są w niniejszym artykule ekwiwalentami (semantycznymi), np. *Ba kullum ake kwana a gado ba, wata rana ko a kasa sai a kwan-*

24 P. Zając, *O przekazie uniwersalnym tekstów kultury na podstawie przysłów w języku hausa i polskim*, „Afryka”, nr 47, 2018, s. 24–25.

25 S. Piłaszewicz, op. cit., s. 28–29.

26 Są to warianty rodzajowe zaimka trzeciej osoby liczby pojedynczej.

27 W znaczeniu zaproponowanym przez A. Wierzbicką, *Understanding Cultures through Their Key Words*, New York – Oxford 1997.

28 P. Zając, *Słowa klucze kultury w przysłowiaach hausa*, Warszawa 2017 [praca magisterska napisana w Katedrze Języków i Kultur Afryki WO UW pod kierunkiem prof. Niny Pawlak].

ta 'Nie zawsze śpi się na łóżku, któregoś dnia będzie się spać choćby na ziemi'. Domeną źródłową tego porzekadła jest MIEJSCE DO SPANIA, a docelową LOS CZŁOWIEKA. Jego metaforyczny zapis ma zatem postać LOS CZŁOWIEKA TO MIEJSCE DO SPANIA. Ta sama domena docelowa występuje w polskim przysłowiu *Raz na wozie, raz pod wozem* (LOS CZŁOWIEKA TO POZYCJA WOBEC WOZU)²⁹. Jest to więc para przysłów ekwiwalentnych.

Innym przykładem ekwiwalencji jest para *Mai hakuri yakan dafa dutse har ya sha romo* 'Cierpliwy gotuje kamień aż wypije wywar [z niego]' (WYTRWAŁOŚĆ TO GOTOWANIE KAMIENIA) oraz polskie *Kropla draży skałę* (WYTRWAŁOŚĆ TO DRAŻENIE SKAŁY). Ich wspólną domenę docelową stanowi WYTRWAŁOŚĆ.

Polskie wyrażenie *trzymać język za zębami* (MILCZENIE TO TRZYMANIE JĘZYKA ZA ZĘBAMI) jest ekwiwalentem porzekadła hausańskiego *A bar kaza cikin gashinta* dosł. 'Nich się zostawi kurę w jej piórach' (MILCZENIE TO ZOSTAWIENIE KURY W PIÓRACH). Stosowane są one w tych samych kontekstach – wskazują, żeby nie mówić rzeczy, które w danych okolicznościach mogą przynieść negatywny efekt³⁰.

Hausańskie porzekadło *Gaba kura, baya siyaki!* 'Z przodu hiena, z tyłu hiena przegowana' (WYBIERANIE MIĘDZY NIEKORZYSTNYMI ALTERNATYWAMI TO BYCIE MIĘDZY DWIEMA HIENAMI) jest z kolei ekwiwalentem polskiego wyrażenia *Znaleźć się między młotem a kowadłem* (WYBIERANIE MIĘDZY NIEKORZYSTNYMI ALTERNATYWAMI TO BYCIE MIĘDZY MŁOTEM A KOWADŁEM)³¹.

Dotychczasowa analiza materiału w hausa i po polsku wykazała, że ekwiwalencja jest zjawiskiem dość częstym. Fakt ten może być wykorzystany w literackich tłumaczeniach przysłów hausańskich na język polski.

29 Metafory pojęciowe obecne w tym i wcześniej przywołanym przysłowiu opierają się na najbardziej podstawowej orientacji góra-dół, która występuje we wszystkich kulturach (G. Lakoff, M. Johnson, op. cit., s. 54). Zarówno w języku hausa, jak i polskim występują bazujące na niej te same koherentne kulturowo metafory LEPIJ TO GÓRA, GORZEJ TO DÓŁ.

30 Y. Yunusa, op. cit., s. 1.

31 Metafory w obu językach WYBIERANIE MIĘDZY NIEKORZYSTNYMI ALTERNATYWAMI TO BYCIE MIĘDZY DWIEMA HIENAMI oraz WYBIERANIE MIĘDZY NIEKORZYSTNYMI ALTERNATYWAMI TO BYCIE MIĘDZY MŁOTEM A KOWADŁEM bazują na bardziej ogólnej (wspólnej) metaforze WYBIERANIE MIĘDZY NIEKORZYSTNYMI ALTERNATYWAMI TO BYCIE MIĘDZY DWIEMA RZECZAMI.

Przysłowia synonimiczne

Poza omówionymi już przykładami, istnieją także pary przysłów synonimicznych, które mają te same domeny źródłowe i docelowe. Tym, co odróżnia je od przysłów ekwiwalentnych jest paralelność w warstwie leksykalnej. Ta grupa zawiera powiedzenia identyczne w hausa i po polsku. Jest ona najmniej liczna³², co motywowane jest faktem, że badane języki dzieli znaczny dystans kulturowy. Jednakże zanika on w parach przysłów synonimicznych, np. *Tun da zafi akan bugi karfe* dosł. ‘Żelazo się kuje póki jest gorące’ i jego polskim odpowiedniku *Kuj żelazo, póki gorące*. Obydwa powiedzenia oparte są na metaforze WYKORZYSTYWANIE OKAZJI TO KUCIE ŻELAZA. Z kolei *Abin da mutum ya shuka, shi zai girba* ‘Co człowiek zasiał, to żąć będzie’ i polskie *Co człowiek sieje, to żąć będzie* zawierają metaforę CZYNY I ICH KONSEKWENCJE TO SIANIE I ZBIERANIE, a *In za ka haka ramin mugunta, haka shi gajere* ‘Jeśli będziesz kopać dołek w złych zamiarach, wykop go płytko’ i polskie *Kto pod kim dołki kopie, ten sam w nie wpada* – SPRAWIEDLIWOŚĆ TO WPADANIE WE WŁASNY DOŁEK.

Innym przykładem jest para przysłów *Labarin zuciya a tambayi fuska* ‘O opowieść serca pyta się twarz’ oraz *Każdego twarz pokazuje, jakim się wewnątrz znajduje*. Zawierają one metaforę STAN PSYCHICZNY CZŁOWIEKA TO WYGLĄD JEGO TWARZY. Niewielkie różnice manifestują się w metonimicznym pojmowaniu siedliska uczuć człowieka. W przysłowiu hausańskim występuje bowiem metonimia OPOWIEŚĆ SERCA ZA STAN PSYCHICZNY CZŁOWIEKA, a w polskim WNĘTRZE ZA STAN PSYCHICZNY CZŁOWIEKA.

Synonimiczne pary tworzą także przysłowia niemetaforyczne, np. *Rigakafi ya fi magani* ‘Profilaktyka jest lepsza od lekarstwa’ i polskie *Lepiej zapobiegać niż leczyć*. Ich wspólną domeną jest ZAPOBIEGANIE JEST LEPSZE NIŻ LECZENIE. A także *Matambayi ba ya bata* ‘Pytający nie błądzi’ i polskie *Kto pyta, nie błądzi* (PYTAJĄCY NIE BŁĄDZI).

32 Dotychczas zidentyfikowano 14 par przysłów synonimicznych w języku hausa i polskim. Wszystkie zostały omówione w artykule: P. Zając, *O przekazie...*, op. cit. Tutaj natomiast przytoczono jedynie wybrane spośród nich, opisując je za pomocą zaproponowanej metody kognitywnej.

Podsumowanie

Sposób analizowania przysłów oparty o teorię metafory pojęciowej Lakoffa i Johnsona³³ pozwolił na określenie domen docelowych i źródłowych, do których odwołują się powiedzenia. Przyjmując owe domeny za ich konstytutywne elementy, można wykorzystać je do efektywnego porównywania przysłów w różnych językach, co zostało pokazane na materiale paremii hauszańskich i polskich. Jednakże zaprezentowana w niniejszym artykule metodologia porównywania przysłów jest z założenia niespecyficzna. Należy przez to rozumieć, że możliwe jest jej zastosowanie do badania paremii w dwóch (lub kilku) dowolnych językach.

Zastosowanie metody kognitywnej w odniesieniu do wybranych przykładów przysłów hauszańskich pozwoliło na znalezienie ich odpowiedników w języku polskim. Wspomniane pary porzekadeł można pogrupować według kryterium semantyczno-leksykalnego, powołując się na rodzaj relacji (lub ich brak) między domenami docelowymi i źródłowymi przysłów hauszańskich oraz ich polskich odpowiedników. Przysłowia podzielić można na metaforyczne i niemetaforyczne. Przyjęta metodologia, chociaż zasadniczo bazuje na koncepcji metafory pojęciowej, z powodzeniem sprawdza się także w odniesieniu do przysłów dosłownych. Wymaga to jednak przyjęcia założenia, że powiedzenie niemetaforyczne jest szczególnym przypadkiem, w którym obie domeny, docelowa i źródłowa, są takie same. Ustalenie listy domen docelowych przysłów hauszańskich pozwoliłoby dociec, które obszary tematyczne są w nich najliczniej reprezentowane. Ponadto umożliwiłoby precyzyjne opisanie różnic i podobieństw w stosunku do paremii polskich poprzez sprawdzenie, które domeny docelowe hausa są obecne również w porzekadłach polskich³⁴ (np. CZYNY I ICH KONSEKWENCJE, ZAPOBIEGANIE JEST LEPSZE NIŻ LECZENIE, WYTRWAŁOŚĆ), a których brak (prawdopodobnie do takich domen należy ZASPOKAJANIE POTRZEB JEST WAŻNIEJSZE NIŻ ZYSK).

Zarówno przysłowia hauszańskie oparte na metaforze jak i te, które jej nie zawierają, można przyporządkować do jednej z trzech grup: 1) przysłowia unikatywne; 2) przysłowia ekwiwalentne lub 3) przysłowia synonimiczne. Przysłowia należące do grupy 1) nie mają swoich odpowiedników wśród przysłów polskich. Grupa 2) wykazuje znaczne podobieństwo na poziomie semantycznym, ale nie

33 G. Lakoff, M. Johnson, op. cit., s. 29–63.

34 Domeny docelowe przysłów polskich są już częściowo opracowane w postaci zbiorów przysłów ułożonych według porządku hasłowego (S. Adalberg, op. cit.) i tematyczno-hasłowego (K. Kłosińska, op. cit.; A. Toczyłowski, J. Kulasiński, *Przysłowia polskie*, Szczecin 2000).

leksykalnym. Przysłowia grupy 3) wyrażają te same znaczenia za pomocą paralelnej leksyki. Ostatnia grupa jest zatem zbiorem przysłów hausańskich i ich bardzo bliskich polskich odpowiedników. Jest to grupa nieliczna, ale fakt występowania synonimicznych przysłów w językach odległych geograficznie i kulturowo pozwala wysnuć hipotezę o uniwersalności takich powiedzeń w skali świata.

Bibliografia

- Abraham, Roy Clive, *Dictionary of the Hausa Language*, London 1962.
- Adalberg, Samuel, *Księga przysłów, przypowieści i wyrażen przysłowiowych polskich*, Warszawa 1889–1894.
- Autor nieznany, *Karin magana „Iya magana ma da ranarsa!”* [Przysłowia. „Umiejętne wysławianie się przynosi szczęście”], Zaria 1950.
- Bartmiński, Jerzy, *Językowe podstawy obrazu świata*, Lublin 1977.
- Ethnologue*, w internecie: <https://www.ethnologue.com/language/hau> [dostęp: 15.06.2018].
- Furniss, Graham, *Poetry, Prose and Popular Culture in Hausa*, London 1996.
- Gidley, C. G. B., *Karin Magana and Amanci as Features of Hausa Sayings*, „African Language Studies”, t. 15, 1974, s. 81–96.
- Imam, Abubakar, *Magana jari ce [Mówienie jest skarbem]*, Zaria 1937.
- Kirk-Greene, Anthony Hamilton Millard, *Hausa ba dabo ba ne [Hausa nie jest czarną magią]*, Ibadan 1966.
- Kłosińska, Katarzyna, *Słownik przysłów. Przysłownik*, Poznań 2011.
- Piłaszewicz, Stanisław, *Historia literatur afrykańskich w językach rodzimych. Literatura hausa*, Warszawa 1983.
- Saleh, Yusuf Sadau, *A Contrastive Analysis of English and Hausa Proverbs in Selected Texts*, Zaria 2014 [niepublikowana praca magisterska napisana w Department of Art and Social Science Education Ahmadu Bello University pod kierunkiem R. J. Daury, PhD].
- Stanek, Kamila, *Litość po turecku, czyli wzorzec kulturowy zawarty w języku* [referat konferencyjny na V Międzynarodowej Konferencji Edukacyjnej], 2009, w internecie: www.kms.polsl.pl/prv/spnjo/referaty/stanek.pdf [dostęp 30.06.2018], s. 192–199.
- Szpila, Grzegorz, *Teaching Universal and Culture-Specific Concepts. A Case Study of English and Polish Proverbs*, „Prace Językoznawcze. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”, z. 121/2003, s. 317–323.

- Toczyłowski, Agaton; Kulasiński, Jan, *Przysłowia polskie*, Szczecin 2000.
- Usman, Asabe Kabir, *An Annotation of Selected Hausa Parallel Proverbs*, „Journal of Modern Education Review”, t. 4 nr 11/2014, s. 892 – 899.
- Wierzbicka, Anna, *Understanding Cultures through Their Key Words*, New York – Oxford 1997.
- Yunusa, Yusufu, *Hausa a dunkule na daya* [*Hausa w pigułce, tom pierwszy*], Kano 1977.
- Zajac, Patryk, *Słowa klucze kultury w przysłowiaach hausa*, Warszawa 2017 [praca magisterska napisana w Katedrze Języków i Kultur Afryki WO UW pod kierunkiem prof. Niny Pawlak].
- Zajac, Patryk, *O przekazie uniwersalnym tekstów kultury na podstawie przysłów w języku hausa i polskim*, „Afryka”, nr 47, 2018, s.11–27.
- Żmigrodzki, Piotr (red.), *Wielki słownik języka polskiego*, Kraków 2007, w internecie: www.wsjp.pl [dostęp 30.06.2018].